

آسیب‌شناسی علل و عوامل ایجاد و افزایش مطالبات معوق بانک‌ها

مهدی ذوالنوریان

کارشناس حقوقی بانک سپه

بخش دوم و پایانی

بدهکاران

عوامل ایجاد و افزایش مطالبات معوق در رابطه با بدهکاران به شرح زیر است:

الف) عدم بازپرداخت تسهیلات به علت عدم تمکن مالی: بر فرض آنکه دریافت کنندگان تسهیلات، اهلیت و صلاحیت لازم را در زمان اخذ تسهیلات داشته‌اند و اکنون بنا به شرایطی، قادر به بازپرداخت اقساط معوق خود نیستند، یکی از دلایل زیر می‌تواند موجب ناتوانی فعلی آنان در بازپرداخت اقساط شده باشد:

۱) عدم مدیریت داخلی: در بسیاری از موارد، شخص گیرنده تسهیلات با وجود آنکه در ابتدای راه، دارای صلاحیت و توان لازم جهت انجام تعهدات خود به نظر می‌رسیده، اما سوء مدیریت و ناتوانی در اداره و بهبود شرایط و رقابت با سایر رقبا، موجب شده است که توان ادامه مسیر اقتصادی خود را در میانه راه از دست بدهد.

۲) بحران در نظام اقتصادی داخلی و بین‌المللی: در سال‌های اخیر، بحران‌های مالی در بازارهای جهانی، موجب نوسانات شدید در اقتصاد جهانی و به تبع آن، ایجاد مشکلات عمده برای تجار و تولیدکنندگان آسیب‌پذیر و حتی قدرتمند شده است. طبیعتاً کشور ما نیز از آثار این سونامی اقتصادی در امان نمانده و بسیاری از بزرگترین، خوشنام‌ترین و معتبرترین تجار و صنعتگران کشورمان، دچار بحران‌های عظیم مالی، کمبود نقدینگی و کاهش سودآوری گردیده‌اند که این مسایل بالتبع در بازپرداخت اقساطشان به نظام بانکی نیز مؤثر بوده است.

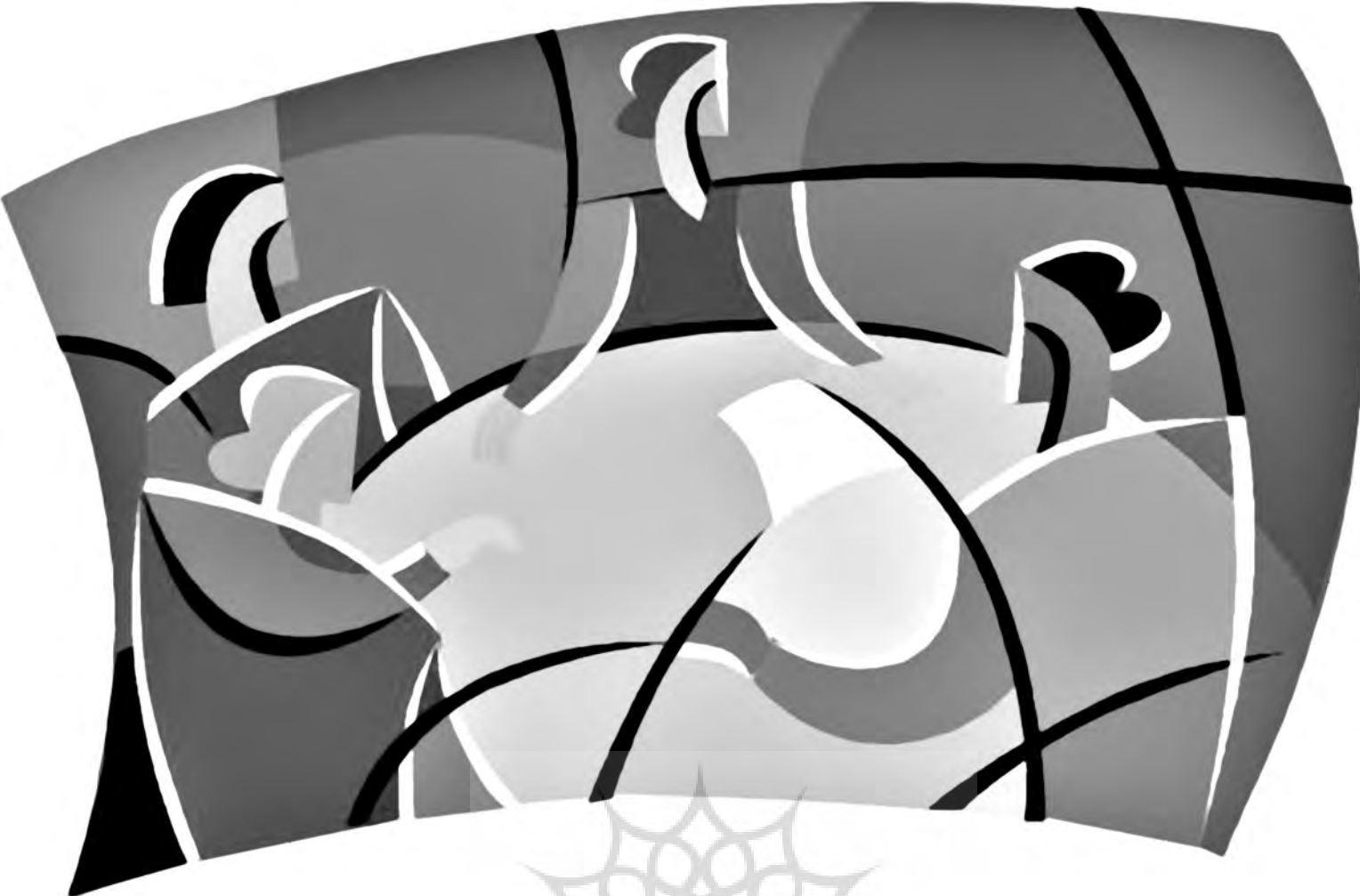
۳) ناتوانی بانک در حمایت از مشتری: همانطور که بیشتر بیان شد، یکی دیگر از علل عدم تمکن مالی بدهکاران در بازپرداخت اقساط، ناتوانی بانک در جایگزینی بدهی‌های معوق با تسهیلات جدید و کمک به بدهکار جهت تقویت حساب در گردش و ایجاد یک چرخه جدید کمک به بدهکار و کاهش مطالبات معوق بود که بیشتر به آن اشاره شد.

ب) عدم بازپرداخت تسهیلات علیرغم تمکن مالی: برخی از بدهکاران، با وجود توان مالی، از بازپرداخت تسهیلات خودداری می‌کنند. از آنجایی که از نظر عقلی به نظر نمی‌رسد که بدهکاران عمده و میلیاردی بانک‌ها از لحاظ بهره‌جویی

عدم مدیریت داخلی
گیرندگان تسهیلات،
تأثیر بحران بازارهای
مالی و ناتوانی
بانک‌ها در حمایت
از مشتری، از جمله
عواملی هستند که
می‌توانند در ایجاد
بدهی‌های معوقه
مؤثر باشند.

جزو افراد کند ذهن و کم‌هوش جامعه تلقی شوند، لذا قطعی است که عدم ایفای تعهدات در حالی که توان اجرای آن وجود دارد، صرفاً به منظور سودجویی و کسب منفعت بیشتر - هر چند از راه‌های نامشروع - انجام می‌شود. در واقع، وجود حفره‌های قانونی یا اجرایی از سوی بانک و مراجع قضایی و اجرایی موجب می‌شود که بدهکار، پرداخت دیون خود به بانک را در اولویت قرار ندهد. اینگونه افراد بهترین بهره‌ر را از وجود خلأهای زیر می‌برند:

- ۱) نقایص و اشتباهات موجود در متن قراردادهای منعقد.
  - ۲) نامعتبر بودن ضامن‌ها.
  - ۳) کم ارزش بودن وثایق.
  - ۴) حجم بالای کار در دواير حقوقی بانک‌ها و عدم اقدام به موقع بر روی پرونده‌ها.
  - ۵) نرخ پایین سود برخی از تسهیلات ارایه شده.
  - ۶) وجود بروکراسی شدید و سنتی در قوه قضاییه، خصوصاً در اجرای ثبت و دادگاه‌ها.
  - ۷) وجود خلاها و منغذهای متعدد در قوانین، بخشنامه‌ها و آیین‌نامه‌ها.
  - ۸) نفوذ روابط و وابستگی‌های اداری، سیاسی و اقتصادی در نظام بانکی و حمایت‌های غیرمستقیم از متخلفان.
- باید دانست که وجود هر یک از نقایص فوق‌الذکر برای وسوسه یک فرد ضعیف‌النفس و البته باهوش جهت سوء استفاده از شرایط مذکور کافی است و اینگونه است که افراد

یکی از عواملی که بانک‌ها را در احقاق حقوق خودشان با مشکل روبرو می‌کند، ضعف موجود در برخی از قوانین و سوء استفاده سودجویان از آنهاست.

است، در حالیکه در اعطای تسهیلات براساس قانون عملیات بانکی بدون ربا و بنا به طبع و ماهیت بانکداری اسلامی و با توجه به شرایط خاص اقتصاد کشور، بانک لازم است نسبت به ارزیابی تسهیلات گیرنده و طرحی که براساس یکی از عقود موضوع قانون بایستی برای اجرای آن تسهیلات پرداخت شود، اقدام نماید و در صورتی که (به ویژه در عقود مشارکتی) طرح از نظر فنی، اقتصادی و مالی دارای توجیحات کارشناسی لازم باشد، مبادرت به اعطای تسهیلات نماید و در مواقع اعطای تسهیلات نیز وثیقه مطمئن و مورد قبول بگیرد.

لذا به نظر می‌رسد که به جای تصویب قوانین الزام‌آوری که مسایل و موارد خاصی را به بانک‌ها تحمیل می‌نمایند و در نتیجه، بانک‌ها از جهت استیفای مطالبات دچار مشکل می‌شوند، شایسته است همانند روال سابق و براساس آنچه استانداردهای بانکداری اقتضا می‌کند، انجام مراحل دوگانه یاد شده، به طور کامل به بانک عامل محول گردد تا کار در مسیر کارشناسی و اطمینان‌آوری انجام شود. در آن صورت، هر شخصی که قصد دریافت تسهیلات و سپردن وثیقه به بانک را دارد، باید بانک را از کفایت و سهولت بیع وثیقه پیشنهادی و توان مدیریت صحیح اقتصادی خود مطمئن گرداند.

(۳) قانون تسهیل اعطای تسهیلات بانکی، با اعمال مقررات ناظر به اسناد تجاری در باب عدم الزام به سپردن خسارت احتمالی در موقع درخواست صدور قرار تأمین خواسته نسبت به قراردادهای بانکی، گامی مهم و اساسی را جهت حفظ منافع بانک در هنگامی که جهت وصول مطالبات ناگزیر از طرح دعوی

بسیاری با کمک گرفتن از برخی از قانوندانان قانون گریز، در صدد فرار از دست قانون و عدم بازپرداخت بیت‌المال هستند.

عوامل خارجی

به جز بانک و بدهکار، ضلع سومی نیز در مثلث عوامل ایجادکننده تسهیلات معوق دخیل است، عاملی که خود شامل مجموعه‌ای از عوامل خارج از اختیار بانک و بدهکار است:

(۱) قانون: از دیگر عواملی که بانک‌ها را در احقاق حقوق خود با مشکل مواجه می‌کند، ضعف موجود در برخی از قوانین و سوء استفاده سودجویان از آنهاست. اگر به قوانین و مقررات موجود نظری بیفکنیم، در می‌یابیم که برخی از مقررات موجود در این زمینه از نوعی ناهمگونی، عدم تجانس و ناپوستگی رنج می‌برند. در این زمینه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

(۱) قانون عدم الزام سپردن وثیقه ملکی به بانک‌ها مصوب ۱۳۸۰ و بند "د" ماده ۱۰ قانون رفع برخی از موانع تولید و سرمایه‌گذاری صنعتی مصوب ۱۳۸۷ با رویکرد حمایت از تسهیلات گیرندگان که جهت دسترسی سهل و سریع به تسهیلات بانکی، مقرراتی را به بانک‌ها تحمیل کرده است، همچون سپردن وثیقه خارج از طرح در یکجا و غیرضروری دانستن توجیه فنی و اقتصادی طرح‌ها برای اعطای تسهیلات در جای دیگر و کافی دانستن کل طرح به عنوان وثیقه برای اعطای تسهیلات.

(۲) قانون تسهیل اعطای تسهیلات بانکی، گرفتن وثیقه خارج از ارزش دارایی و عواید آتی طرح را ممنوع اعلام نموده

می‌گردد، برداشته است، ولی از طرف دیگر، اصلاحیه ماده ۳۴ قانون ثبت و رویه و روال جدیدی که براساس آیین‌نامه جدید اجرایی مفاد اسناد رسمی و لازم‌الاجرا مصوب ۸۷/۶/۱۹، تنظیم گردیده و استقرار یافته، مشکلات جدیدی را برای بانک‌ها ایجاد نموده است. این مقررات در هنگامی که ملک مورد اجرا به مزایده گذاشته شده و خریداری پیدا نشود، مقرر داشته است که ملک با قیمت کارشناسی و با اخذ کلیه هزینه‌ها به بانک واگذار گردد، قیمتی که گاه ممکن است چندین برابر مطالبات بانک شود و صرف‌نظر از مشکلات و معارضاتی که این املاک دارند، این فرایند منتهی به بلوکه شدن بخش عظیمی از نقدینگی بانک‌ها گردیده و این مهم علاوه بر افزایش رقم مطالبات معوق، توان وام‌دهی بانک‌ها را نیز کاهش می‌دهد.

۲) اجرای ثبت: نظام اداری سنتی، بروکراسی شدید، قوانین دست و پاگیر ثبتي، عدم استفاده از تکنولوژی روز و فناوری اطلاعات در ثبت و نگهداری سوابق، تعداد اندک کارکنان نسبت به حجم عظیم مراجعات و بسیاری دیگر از مشکلات موجود در سازمان ثبت اسناد و املاک کشور و ادارات اجرای اسناد رسمی، موجب شده است که مراجع اجرایی نتوانند وظایف خود را به نحو احسن و در حداقل زمان ممکن به انجام برسانند. این مسأله، ضعف بزرگی برای بانک‌ها و برگ برنده‌ای در دستان بدهکاران محسوب می‌شود، چرا که یک فرد مطلع می‌داند که در شرایط عادی از زمانی که بانک اقدام به تنظیم تقاضانامه صدور اجراییه نماید تا زمانی که اموال بدهکار بازداشت شود و یا به مزایده گذاشته شود، حداقل بین دو تا سه سال به طول می‌انجامد و اطلاع بدهکار از این مسأله، خیال او را حداقل تا دو سال آینده از اقدامات اجرایی راحت خواهد کرد.

۳) دادگاه: اطاله دادرسی سال‌هاست که دادگاه‌ها، مدعیان و حتی متهمان را آزار می‌دهد تا حدی که بسیاری از افراد ترجیح می‌دهند به جای مراجعه به مراجع قضایی و پیگیری قانونی، شخصاً و رأساً اقدام کنند و خود را معطل ماه‌ها و حتی سال‌ها پیگیری قضایی و اداری نکنند. بانک نیز این قاعده مستثنا نیست و مجبور است برای احقاق حقوق بیت‌المال و گاه وصول مبالغی ناچیز، تعداد زیادی از کارشناسان حقوقی و خیره خود را مشغول رسیدگی و پیگیری پرونده‌های کم‌ارزش و در عین حال، وقت‌گیر و طولانی نماید.

۴) دفاتر اسناد رسمی: از دیگر مشکلات موجود در راه وصول مطالبات معوق، تعلل و گاهی تخلف دفاتر اسناد رسمی در صدور ۴۸ ساعته اجراییه علیه مدیون‌ها می‌باشد، امری که برای بانک‌ها به یک امر عادی بدل شده و گاه تا ۴۸ روز و ۴۸ هفته نیز به طول می‌انجامد! هر چند که وجود این تخلف‌ها نشان از عدم تعهد برخی از دفاتر اسناد رسمی و همکاری آنان با مدیون‌ها است، اما نباید فراموش کرد که دفترخانه‌های همکار با هر بانک توسط همان بانک انتخاب می‌شوند. بنابراین، بررسی و تجدید نظر بانک در روابطش با دفاتر متخلف، موضوعی است که توسط خود بانک نیز قابل بررسی است.

۵) اعطای امهال به بدهکاران از سوی دولت: در سال‌های اخیر با توجه به بحران‌های اقتصادی موجود و ناتوانی تولیدکنندگان در بازپرداخت اقساطشان به بانک‌ها،

دولت براساس اختیارات مذکور در اصل ۱۳۸ قانون اساسی، اقدام به تشکیل کمیسیون و اعطای امهال به بدهکاران بانک‌ها می‌نماید، امری که با نیت کمک به زحمتکشان عرصه تولید و صنعت کشور انجام می‌شود، در حالیکه ادامه این روند با شرایط فعلی، زیان‌های جبران‌ناپذیری را بر پیکره بانک‌ها وارد می‌آورد. عمده‌ترین مشکلات بانک‌ها در خصوص اعطای امهال دولت به بدهکاران به شرح زیر است:

الف) عدم حضور نمایندگان بانک اعطا کننده تسهیلات در کمیسیون موضوع اصل ۱۳۸ قانون اساسی، موجب عدم توجه به سوابق پرونده و مساعدت‌ها و امهال‌های گذشته بدهکار شده و بالتبع امهال اعطا شده فاقد ضمانت اجرایی از حیث پرداخت و ایفای تعهدات از سوی مدیون است و در بسیاری از مواقع از سوی بدهکار اقدامی نیز به منظور اصلاح ساختار مالی صورت نمی‌پذیرد.

ب) اعطای مکرر و متعدد امهال به بدهکاران، موجب افزایش مطالبات معوق بانک‌ها و ایجاد مشکلات عدیده در محاسبات و طبقه‌بندی دارایی‌های بانک خواهد شد.

پ) در بسیاری از مواردی که بدهی بدهکاران معوق به موجب مصوبات کمیسیون طی چند مرحله استمهال می‌شود، به دلیل افزایش بدهی مدیونان، موجب تضییع حقوق بانک می‌گردد.

۶) بحران‌های مالی در نظام اقتصادی: تجربه بحران مالی اخیر در دنیا نشان داد که گاه علیرغم برنامه‌ریزی‌ها و تلاش‌های علمی و مدیریت صحیح در یک مجموعه اقتصادی یا صنعتی، باز هم ممکن است مشکلات بیرونی متعددی بر بازارهای مالی اثر بگذارند و کلیه پیش‌بینی‌ها را برهم بزنند. همانطور که پیشتر نیز اشاره شد، ایجاد چنین بحران‌هایی، فشارهای مضاعفی را بر سرمایه‌گذاران و

**ساختار اداری
سنتی و قوانین
دست و پاگیر حاکم
بر اجرای ثبت، برگ
برنده‌ای را در دست
بدهکاران به سیستم
بانکی قرار می‌دهد**

صدور ۴۸ ساعته
اجراییه علییه
بدهکاران بانکی از
سوی دفاتر اسناد
رسمی، گاهی به ۴۸
روز و ۴۸ هفته هم
می کشند!

- فهرست منابع**
- ۱) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
  - ۲) قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب شهریور ۱۳۶۲.
  - ۳) آیین نامه اجرای مفاد اسناد رسمی و لازم الاجرا مصوب ۸۷/۶/۱۱.
  - ۴) بخشنامه ها و آیین نامه های بانکی.
  - ۵) خاوری محمودرضا/ حقوق بانکی/ مؤسسه عالی بانکداری ایران/ تهران/ چاپ چهارم/ زمستان ۱۳۸۳.

۷) تعامل بیشتر با قوه قضاییه و اجرای ثبت و انعقاد تفاهم نامه هایی جهت پیگیری ویژه پرونده های مربوط به بانک ها. بدون تردید، با توجه به محدودیت های اجرای ثبت و سود بانکی ناشی از چنین توافقی، صرف هر گونه هزینه مالی و انسانی در این زمینه قابل توجیه است.

۸) تعامل بیشتر با دولت در خصوص حضور و مشارکت نمایندگان بانک ها در کمیسیون موضوع اصل ۱۳۸ قانون اساسی و بدین ترتیب، هدفمند کردن استمهال ها و کمک به اعطای این خدمت به اشخاص حقیقی و حقوقی اصلح.

۹) نظارت بیشتر و مؤثر تر بر فعالیت های دفاتر اسناد رسمی همکار با بانک ها و جایگزینی دفاتر جدید با دفاتر متخلف.

۱۰) آموزش نیروی انسانی در سطح شعب و مناطق بانک ها و افزایش سطح آگاهی های عمومی کارکنان بانک ها از مسایل حقوقی، با هدف کاهش خطاهای موجود در زمان انعقاد قرارداد، ارزیابی ملک و ...

نتیجه

هر چند که نمی توان تمامی مشکلات بانک ها در خصوص ایجاد و افزایش مطالبات معوق را محدود به موارد مطروحه در این مقاله دانست، اما رفع همین مشکلات نیز خواهد توانست از سیر صعودی مطالبات معوق بکاهد.

به نظر می رسد که "اصلاح از درون و تعامل در بیرون" بهترین شعار برای بانک ها در جهت تغییر وضع موجود باشد. اصلاح روند داخلی بانک ها در برهه های زمانی قبل، حین و پس از پرداخت تسهیلات از یک سو و تعامل همه جانبه با تمامی قوا، سازمان ها، ارگان ها و نهادهای مؤثر در وصول مطالبات بانک ها، خواهد توانست روند صعودی مطالبات معوق بانک ها را متوقف سازد و سیر نزولی این مطالبات را موجب گردد.

خصوصاً تولیدکنندگان وارد می آورد و آنها را از پرداخت به موقع دیون خود باز می دارد.

۷) فشارها و نفوذهای خارج از بانک: آخرین مورد از عوامل بیرونی مؤثر بر افزایش مطالبات معوق، وجود ارتباطات و نفوذهای غیرمتعارف و بعضاً غیرقانونی در برخی از دستگاه ها و به تبع آن، ایجاد فشارهای اداری، سیاسی و اقتصادی بر بدنه مدیریت بانک ها در جهت چشم پوشی از حقوق بانک و یا حداقل ارایه فرصت ها و یا تسهیلات غیرمتعارف به برخی از اشخاص می باشد، موضوعی که اخیراً مورد توجه دولت و قوه قضاییه قرار گرفته و طی برنامه هایی در صدد کاهش اینگونه مفاسد اقتصادی برآمده اند.

راهکارها

آنچه گذشت، عناوین برخی از مهمترین علل و عوامل ایجاد و افزایش مطالبات معوق بانک ها بود که به طور اجمالی بیان گردید، اما آسیب شناسی و شناخت درد، اولین گام در پروسه درمان است و آنچه مهم تر است، ارایه راهکارهای علمی و عملی جهت خروج هر چه سریعتر از وضعیت کنونی و جلوگیری از افزایش مطالبات معوق بانک ها است. بنابراین، با توجه به مطالب مطروحه، در زیر عناوین مهمترین راهکارهای پیش روی نظام بانکی کشور ارایه می شود، با قید این که اجرای هر یک از آنها نیاز به بررسی، مطالعه و تلاش مجدانه دارد:

۱) ایجاد بانک اطلاعاتی متمرکز در قالب یک نرم افزار جامع شرایط جهت ثبت و نگهداری On Line (برخط) اطلاعات مشتریان از زمان اخذ تسهیلات تا زمان وصول مطالبات معوق. وجود این ارتباط اطلاعاتی بین حوزه های اعتباری و حقوقی کلیه بانک ها، بسیاری از مشکلات موجود را برطرف خواهد کرد.

۲) تقسیم بدهکاران دارای اقساط معوق به بدهکاران دارای حسن نیت و یا سوء نیت و ایجاد "لیست سیاه" جهت جلوگیری از اعطای تسهیلات مجدد به اشخاصی که سوء نیتشان در بازپرداخت تسهیلات احراز شده و ایجاد "لیست سپید" جهت شناسایی بدهکارانی که حسن نیت خود را در سخت ترین شرایط اثبات کرده اند و در عین حال، با اخذ تسهیلات جدید یا استمهال، خواهند توانست به شرایط عادی بازگردند. هر چند که تهیه Black List یا لیست سیاه تاکنون مورد توجه بانک ها بوده است، اما اجرای کامل چنین طرحی بدون وجود بانک اطلاعاتی پیش گفته، مقدور نخواهد بود.

۳) ارایه مشاوره های اقتصادی و مالی و احیانا هشدارهای لازم به مشتریانی که قصد دارند با اخذ تسهیلات از بانک به عرصه اقتصاد داخلی یا بین المللی گام نهند.

۴) همکاری و نظارت بیشتر بر پروژه های مشارکتی و تلاش در جهت حفظ مسیر سرمایه تا حصول نتیجه.

۵) افزایش بازرسی و نظارت بر فعالیت های شعب بانک ها در جریان ارایه تسهیلات در قالب شیوه های نوین.

۶) تعامل بیشتر با مجلس شورای اسلامی و قوه قضاییه جهت اصلاح برخی از قوانین با هدف تسهیل و تسریع در وصول مطالبات معوق و بازگرداندن بیت المال.